

K motivu světa v Komenského dílech *Labyrint světa a Unum necessarium II*¹

Autor: Johana Franková

Abstract

On the motif of the world in Comenius' works Labyrinth of the World and Unum necessarium II. – This paper compares Comenius' conception of the world in *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart* (1623) and *Unum necessarium* (1668). This comparison is intended to contribute to the understanding of the shift in Comenius' reflection on the world; the path to this goal includes a generalization of the artistic account of the world in *The Labyrinth of the World*, an identification of the main underpinnings of the conception of the world in both works, a relation of the development of Comenius's understanding of the world to the moral principle of memento mori and medieval culture of dying ars moriendi and to the idea of universal improvement that Comenius develops in the decades following the composition of *The Labyrinth of the World*, and finally a comparison of the main features of the two images of the world. The study also includes an interpretation of the *Labyrinth of the World* as a theodicy.

Keywords: John Amos Comenius, *Labyrinth of the World and Paradise of the Heart*, *Unum necessarium*, Comenius' conception of the world, universal improvement, memento mori, ars moriendi, theodicy

Klíčová slova: Jan Amos Komenský, *Labyrint světa a ráj srdce*, *Unum necessarium*, Komenského pojetí světa, všenáprava, memento mori, ars moriendi, teodicea

(pokračování z č. 3/XIX/2022)

2 Unum necessarium**2.1 Neutěšený stav světa**

Zmínila jsem, že v *Labyrintu světa* nenajdeme (nebo jsou výrazně upozaděny) některé biblické motivy, které jsou pro křesťanské uvažování o světě a o člověku zásadní – především jde o stvoření světa Bohem, jež je popsáno v 1. kapitole knihy Genesis. Součástí zprávy o stvoření je také sdělení, že Boží stvoření je dobré a člověk je stvořen k Božímu obrazu. V *Jednom nezbytném* nacházíme oba tyto odkazy hned v prvních větách a Komenský tak nenechává čtenáře na pochybách: svět tu má – na rozdíl od *Labyrintu světa* – jednoznačně definovanou identitu.

A má ji také člověk, který byl Bohem zároveň ustanoven strážcem či správcem jeho panství. Příliš dobře si však nevede, od svého určení se odchyluje podobně jako Adam, který

¹ Studie vznikla za podpory GA UK č. 196124 *K motivům ars moriendi v díle J. A. Komenského* na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy jako dílčí výstup doktorského projektu.

byl za to vyhnán z rajske zahrady do země, „kterou pro hřích stihla kletba“, a byla proměněna v labyrint.² Člověk se ale nepoučil. Stále se snaží vystavět si svůj svět podle svého mínění; že se mu to nedaří, je podle Komenského důkazem nesouladu lidského mínění s Boží vůlí. Když tedy Komenský hovoří o „obecném bláznovství světa“,³ nemá na mysli dílo Boží, ale lidské. Vlastním tématem jeho spisu je tedy svět člověka, příčiny jeho pokažení a možnosti jeho nápravy.⁴

Neutěšený stav světa totiž nemusí být definitivní – i když Bůh proměnil svět v labyrint, nejde o nějaké přepodstatnění původního světa, „divadla Boží moudrosti“;⁵ jde spíše o možnost, která může být realizována, nebo nerealizována.⁶ I porušený svět je každopádně stále Božím panstvím: „Moc hvězd a osudů je však v ruce Pána, který stvořil nebe a zemi; ten všechno moudře a spravedlivě řídí v mezích, které sám napřed vyznačil.“⁷ A i zde se s člověkem počítá, stále má svůj úkol; tentokrát však již nejde o udržení stavu světa, ale o jeho nápravu.⁸

Kde ale začít? Z labyrintu jako by nebylo úniku, je jako fraktál, který se větví do dalších a dalších labyrintů. Pastí se může stát jazyk a řeč, myšlení, když se ubírá neúčinným směrem, neúčinná práce, touha po poznání, která často vede k rozmnožení nejistoty a sporů. Je to stav podobný nákaze, která poškozuje život jednotlivců i společnosti. Nevyhnula se jí ani církve. Komenský zvláště těžce nese spory o večeri Páně, nejsvětější svátost. Celý svět se „topí ve zbytečnostech, unavuje nesnáze a selhává v záměrech, to se ukazuje na příkladech, které se stále opakují“.⁹ Avšak „zakusí časem všichni, že je rozum klame, že usilovali zbytečně a že nemohli získat, co si přáli“.¹⁰

² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 2022, s. 34, 37. Na rozdíl od *Labyrintu světa* jde tentokrát jednoznačně o trest: „A král veškerenstva, aby nás potrestal, nám tento svět pro nás stvořený (...) proměnil v labyrint.“ *Ibid.*, s. 37. Podobně jako v *Labyrintu světa* se i v *Jednom nezbytném* svět zdá být určitou sebe-vědomou entitou; na rozdíl od *Labyrintu světa* jde však spíše o příležitostnou metaforu a svět tu nevystupuje cílevědomě a proti zájmu člověka. Působí spíše jako nezodpovědný rebel, který svou situací sám trpí a neví, jak málo stačí, aby se zlepšila: „Šťastný by byl také i sám stárnoucí a k svému konci spěchající svět, kdyby už jednou, po tolika šaškárnách všech minulých století otevřel oči a začal se vážně ohlížet po lepších oporách lepšího života (které Boží dobrota dosud štědře nabízí).“ *Ibid.*, s. 65. Ve většině pojednání, v jeho hlavním záměru, je však svět-labyrint spíše stavem než aktérem.

³ *Ibid.*, s. 64.

⁴ Přechod mezi světem jakožto Božím stvořením, na nějž Komenský v úvodu odkazuje, a světem, který spoluutváří člověk, na nějž se pojednání nadále soustřeďuje, je tu poměrně plynulý a není pojmově zvýrazněn. Je tu však zřetelná dichotomie mezi lidskou společností jako takovou a jejím stavem: lidská společnost je nepochybně součástí Božího světa. Její kvalita ale závisí na člověku.

⁵ *Ibid.*, s. 37.

⁶ Napětí mezi skutečností, že člověk zhřešil, ale svět v labyrint přeměnil Bůh, má určitou paralelu v některých biblických paradoxech, např. v knize *Exodus* Bůh zatvrdí faraónovo srdce, již předtím zatvrzelé, aby následně potrestal Egypt za to, jak faraón jednal. (*Ex* 9,12).

⁷ *Ibid.*, s. 28.

⁸ Když jsme uvažovali o *Labyrintu světa* z pohledu teodicey, došli jsme k závěru, že svět-labyrint je špatný, protože to není skutečný svět. V *Jednom nezbytném* by závěr musel být jiný – svět má vážné problémy kvůli člověku a Bůh tento stav určitým způsobem fixuje, zřejmě proto, aby člověk napravil svět podle vůle Boží, nikoliv své vlastní.

⁹ *Ibid.*, s. 31.

¹⁰ *Ibid.*, s. 46. Zde je rozum ukázán ve fázi, kdy není používán správně.

2.2 Náprava světa je možná

Zdá se to skoro bezvýchodné; zkušenost zklamání však může zapůsobit jako pozitivní impuls, člověk se nemusí trápit ztrátou iluzí, může se orientovat na něco pravého, dobrého a trvalého a začít pracovat na nápravě. Co je pro něj a pro svět dobré, přitom nemusí nově vynalézat. Tím, že jde o Boží svět, je určena i cesta k jeho nápravě – je nezbytné následovat Krista. Ale co to podle Komenského znamená?

Komenský nepochybně staví svou představu napraveného světa na pilířích Desatera a Kristova dvojího přikázání lásky. V procesu jejich přijetí a zúročení při nápravě světa má však zásadní význam lidský rozum, zejména schopnost rozlišit, co je podstatné, co je skutečně dobré a prospěšné, co je nezbytné. Tato schopnost umožňuje člověku pochopit a ocenit Ježíše Krista a přenést získané poznání do praktického života. Pokud tento potenciál rozumu člověk z nějakého důvodu neuplatní, nepochopí, jaká příležitost se mu v Kristu otevírá a nevyužije ji. Ani polovičaté přijetí Krista, například jen formálně vykonávané náboženství, nemůže vést k transformaci člověka a k životu podle Kristova vzoru, a podobně člověk, který tříští svou pozornost mezi mnoho věcí, získá nanejvýš jakési útržky poznání, nebude je umět správně uplatnit a jakékoliv nápravné snahy zůstanou jen na povrchu.

Komenský to vysvětluje na příkladu biblické Marty (*Lk 10,38–42*): ta sice Krista přivítá, ale zatímco její sestra Marie všechno odloží a soustředí se pouze na něj, Marta se stará o pohodlí hostů. Marii Kristus chválí, Martu pokárá.¹¹ Marta přitom zdánlivě neudělala nic špatného, plnila svůj úkol hostitelky. Neuměla ale rozpoznat, co je důležité, a Krista tak skutečně nenásledovala – ačkoliv si to třeba myslela.¹² Následovat Krista tedy v *Jednom nezbytném* znamená v první řadě důsledně jít za ním a všechno ostatní nechat stranou – jak k tomu člověka vyzývá Ježíš.¹³ A to se člověku mnohdy nedaří nebo to ani nezkouší, třeba ze strachu nebo z pohodlnosti, především však právě z nevědomosti.

O možnosti nápravy však Komenský nepochybuje. Vždyť člověk je „malý bůh“, „něco mezi Stvořitelem a stvořenými věcmi“, „služebník Stvořitele“, „správce a pán toho, co bylo stvořeno“.¹⁴ A pro svůj úkol má od Boha potřebnou výbavu – tytéž dary rozumu a ducha, které dosud používal špatně a škodil tak sobě i světu. Dalším nástrojem je lidská píle, která se podílela i na zmatení světa.¹⁵

Píle, rozum i duch však mohou přinést užitek jen tehdy, když je člověk bude používat správně. K tomu potřebuje vzdělání. To nemá být zaměřeno jen na získání dovedností, které jsou potřebné k obživě, musí mít především duchovní obsah a cíl. „Nezbytnou metodou“

¹¹ *Ibid.*, s. 73. Verše z Lukášova evangelia lze považovat za jádro Komenského spisu; 42. verš „Ale jednohoť jest potřebí“ je použit i v jeho názvu.

¹² Komenský hovoří o „hostech“, Marta však podle Bible obsluhovala přímo Ježíše. I kdyby to znamenalo, že byla v jeho bezprostřední blízkosti, činnost, kterou vykonávala, omezovala její možnost vnímat Ježíšova slova.

¹³ Podobný příklad Ježíšova nároku na plnou pozornost učedníků najdeme např. v *Mt 8,21–22*: Ježíš učedníka vyzývá, aby ho následoval ihned a starost o pohřeb svého otce nechal na starost „mrtvým“; podobně v *Mt 4,19–22* učedníci odcházejí s Ježíšem a zanechávají za sebou své sítě, svou loď i svého otce.

¹⁴ *Ibid.*, s. 91.

¹⁵ „Stejně stará jako svět jsou ta tři zla, která trvale provázejí lidský rod (omylů poznání je bez konce, nekonečná je únava, a téměř trvale zklamaná jsou přání). Přesto lidský odpor k utrpení stále hledá jejich konec a lidská píle ho má hledat, dokud ho nenajde. *Ibid.*, s. 45–46.

vzdělání je proto studium Bible, kterou Komenský označuje za „Boží ráj“; je ale nutné číst biblické příběhy jako „své vlastní záležitosti“ a snažit se uplatňovat biblické příklady správného jednání ve vlastním životě. Bibli nemáme studovat proto, „abychom byli učenější, ale abychom byli světější“.¹⁶

Zvláštní místo v procesu nápravy života Komenský přisuzuje integraci smrtelnosti a smrti. Kombinuje přitom dva přístupy: zaprvé středověkou mravní zásadu *memento mori* (sám používá termín *meditatione mortis*), která učí, že člověk se má místo pomíjivých světských věcí orientovat spíše na věčnost a Boží soud.¹⁷ Komenský soudí, že ten, kdo si bude připomínat svou smrtelnost, prožije lepší život, protože nebude ztrácet čas v marnostech, bude zodpovědnější a vyhne se vážným chybám. Dobrým životem zároveň ovlivní svůj posmrtný osud – *meditatione mortis* tedy podle Komenského zvyšuje šanci, že člověk dosáhne spásy.¹⁸

Kromě zásady *memento mori* Komenský uplatňuje i principy středověké kultury umírání *ars moriendi/vivendi*, když v duchu této kultury předpokládá, že správně zvládnuté umírání – míněno vytrvání ve víře až do konce – má přímý vliv na to, zda se člověk po smrti dostane do nebe. Dobrá smrt je však podle Komenského podmíněna předchozím dobrým životem.¹⁹

¹⁶ *Ibid.*, s. 128, 131–132.

¹⁷ Přípomínky pomíjivosti a smrti byly v Komenského době hojně rozvíjeny, často za pomoci různých artefaktů, které sloužily jako meditační pomůcky, zvláště rozšířené byly umrlčí lebky. Že byla tato zásada uplatňována i v prostředí Jednoty bratrské, ukazuje například pohřební kázání, v němž biskup Jednoty Matěj Cyrus chválí zesnulého Petra Voka z Rožmberka, že nad smrtí dlouhodobě přemítal s pomocí lebky, kterou měl na stole, a také přátelům rozdával dárky v této podobě. *Memento mori* podle Matěje Cyra souvisí s přípravou na vlastní smrt. V rámci této přípravy Cyrus doporučuje i duchovní cvičení, průběžné pokání a častou eucharistii. VAŇKOVÁ, Michaela. *Předbělohorská pohřební kázání* (diplomová práce). Olomouc: FF UP, 2016, s. 54–55.

¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 104.

¹⁹ Komenského reflexe nad významem smrti v životě člověka v *Jednom nezbytném* nejsou v rámci celku jeho díla první nebo originální, v podobném duchu se k tomuto tématu vyjadřuje zejména v *Pampaedii*, 4. díle *Obecné porady*.

Základem tradice *ars moriendi* byly dva drobné spisy z 15. století, jejichž ústřední myšlenka vychází z evangelijních veršů (*Mt* 10,22 či *L* 21,19), podle kterých je spása zaslíbena těm, kdo vytrvají ve víře až do konce, a zároveň z Augustina, který v pojednání *De dono perseverantiae* chápe tuto vytrvalost jako dar *následné Boží milosti*, která člověku pomůže neodpadnout od Krista, kterého díky *předcházející milosti* poznal. Tento dar však mohou obdržet jen ti, kteří o tuto milost sami usilují (na rozdíl od milosti předcházející); během života si nemohou být nikdy zcela jisti, že jsou vyvolení, rozhodnout má právě to, zda vytrvají až do konce. Srov. AUGUSTINE, St. A Treatise on the Gift of Perseverance. In *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I/5, s. 1397–1480. KUBÍČKOVÁ, Ruth. *Ars moriendi ve světle teologického personalismu – poimenická explikace* (disertační práce), Praha: UK HTF, 2018, s. 42–46. Díky Augustinově autoritě se motiv vytrvalosti ve víře ujal v lidové tradici i v souvislosti se zásadou *memento mori*. VOGEL, Jiří. Důsledky rozkladu středověkých představ o podsvětí na duchovní péči o umírající. *Setkávání*, 2023, roč. 3, č. 3, s. 6.

Dobrý život jako podmínka spásy je patrně Komenského důrazem již v době tvorby *Labyrintu světa*. Kapitola XVIII obsahuje implicitní kritiku přístupu až příliš spoléhajícího na správně zvládnuté umírání a Lutherovo učení o ospravedlnění pouhou vírou, či spíše jeho ne zcela přiměřené pochopení, a to nejen v lidové víře, ale zřejmě i v církvi. Na skutečích jako by příliš nezáleželo. Že jde o kritiku, naznačuje kontext, výmluvná je například skutečnost, že Poutníka o těchto postojích poučuje jeden z jeho pochybných průvodců. V závěru příběhu je pak důležitost skutků naznačena, když Kristus kajícímu se Poutníkovi odpoví: „Aj, nepravost tvá odhata jest od tebe a hřích tvůj shlazen. Raduj se a plěsej, nebo jméno tvé mezi těmito napsáno jest, když mi věrně sloužití budeš, jako jeden z těchto budeš.“ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*, s. 325–326, 394–395.

Dobré zvládnutí života přitom není prospěšné jen pro jednotlivce, ale rozšiřuje se od něj do světa.²⁰ Zapojíme-li do svého rozhodování a jednání rozum a zaměříme se výhradně na to, co je nezbytné, na čemž se přece rozumní lidé musejí shodnout, ustanou všechny konflikty, filosofickými a teologickými spory počínaje a válkami konče.²¹ Budeme se moci soustředit na zlepšování podmínek života a zaměřit se pomocí medicíny na jeho prodloužení, jehož účel však nemá být sám v sobě, ale právě v tom, že získáme více času na svůj duchovní rozvoj – což přinese užitek i světu, který jsme dostali na starost.²²

3 K postavě Krista

Tím „jedním nezbytným“, jež je cestou ke zlepšení světa, je tedy následování Krista. Také jeho obraz se mezi *Labyrintem světa* a *Jedním nezbytným* mění. V *Labyrintu světa* Kristus odpovídá na zoufalý výkřik Poutníka osobně. Působí přitom jako živá ikona nebo hologram. Komenský si dává záležet, aby bylo zjevné, že Kristus je jiný než svět – uplatňuje například tradiční hagiografické atributy Kristovy jinakosti, světlo a vůni. Důležitější je však něco jiného: Kristus zdánlivě přichází až v důsledku Poutníkovy volání. „Krista za hostě dostal“, čteme v názvu kapitoly.²³

Všimněme si ale, že Kristus Poutníka v jeho vlastním srdci vítá – jako by tam byl dříve než Poutník, jako by mu jeho srdce patřilo. Když Poutník – na Kristovu výzvu – přichází

²⁰ Obrácení je sice možné i pro člověka v *Labyrintu světa*, ale Komenský se tu ještě nezaměřuje na prospěch, jaký by z toho měl svět.

Ve *Velké didaktice* Komenský nastiňuje žádoucí poměr jednotlivce ke společnosti: „Bedlivě tedy musí býti mládeži vštěpován cíl našeho života, totiž že se nerodíme jenom sobě samým, nýbrž Bohu a bližnímu (...) aby jsouce o tom opravdově přesvědčeni, ... [usilovali] svou službou býti na prospěch nejvíce lidem.“ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948, s. 180.

²¹ Komenského důvěra v úspěch rozumu vychází z předpokladu, že výchova dokáže člověka uschopnit k tomu, aby svoje mentální kapacity využíval správně. Samotné pojetí rozumu je však v jeho systému poměrně členité. Na jednu stranu chápe rozum jako vnitřní světlo, které osvětluje vrozené představy v naší mysli. Světlo rozumu se tu zdá být předpokladem uplatnění těchto představ, jinak řečeno, rozumem je tu snad míněna vrozená schopnost myslet. Tak Komenský řekne, že „všechny činnosti mysli se řídí rozumem“. Nebo hovoří o uchopování světa smysly, rozumem a vírou. Jinde však hovoří o přicházení člověka k rozumu – zde má patrně spíš na mysli přicházení ke správnému způsobu myšlení, tedy jde již o konkrétní uplatnění myšlení spíš než o samu schopnost. A ještě jindy uvádí, že „v mysli jsou (...) představy, které svítí před rozumem“, z čehož by se dalo soudit, že aktivujícím (či osvětlujícím) pólem myšlení jsou spíš tyto představy než rozum. Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*, s. 116, 122, 124–125. Zdá se tedy, že význam slova rozum v *Jednom nezbytném* je vždy třeba vnímat v kontextu a mít na zřeteli to hlavní – Komenský věří, že naše schopnost myšlení není příčinou našich problémů ani překážkou možné nápravy, je naopak Božím darem, který potřebujeme ke splnění svého úkolu. V *Jednom nezbytném* tedy zaznívá apel na rozum, který v *Labyrintu* ještě nenajdeme. Ani v *Jednom nezbytném* si ale člověk s rozumem nevystačí, proto dostal i Desatero. Rozum – či myšlení – jsou ale nutné k tomu, aby člověk pochopil, že Desatero potřebuje.

²² Zmínku o lidské touze po prodloužení života najdeme i v *Labyrintu*. Vyjadřuje se k ní Kristus: „Viděls mezi lékaři vyhledávání rozličných prostředků k obhajování a prodloužování života. Ale ty k čemu by se, jak dlouho živ býti máš, fresoval? Zdaž to v moci tvé jest? Nevyšels na svět, kdys chtěl, nepůjdeš také z něho, kdy chtítí budeš, ale má to řídit prozřetelnost. Protož ty hled, aby dobře živ byl, a já hleděti budu, pokud živ býti máš. Živ bud' sprostně a upřímně k mé vůli a já tobě kvůli budu lékařem tvým; nýbrž já budu životem tvým a dlouhověkostí dnů tvých. Sic beze mne i lékařství jedem jest; když já poručím, i jed lékařstvím býti musí. Protož jen mně život svůj a zdraví své poruč, sám o to naprosto pokoj maje.“ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*, s. 370.

²³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*, s. 367.

„domů“, dozvídá se, že Kristus s ním byl po celou dobu, to Poutník se z domova vzdálil.²⁴ Nevíme sice, jestli byl Kristus celou dobu právě v Poutníkově srdci nebo s ním byl jiným způsobem, zdá se však, že přes Komenského pečlivý popis Krista v jeho nadsvětské jinakosti tu chce být setkání s Kristem zároveň ukázáno jako něco přirozeného, nikoliv jako něco nadpřirozeného nebo něco, co se přihází jen výjimečně, třeba prorokům či náboženským vizionářům. V *Labyrintu světa* se přihodilo Poutníkovi; setkání s Kristem ve svém srdci tedy podle Komenského může zažít každý, kdo o to stojí.²⁵

V *Jednom nezbytném* se Kristus s nikým osobně nesetkává. Ve světě je přítomen neosobně, jako záruka identity světa, jeho řádu, hodnoty a smyslu. A také jako učitel nezbytného a vzor jednání; aby člověk napravil svět, musí místo svých krátkozrakých představ přijmout Kristovo vedení a všem svým zákonům nadřadit Desatero a Kristovo dvojí přikázání lásky.²⁶

Facit

Obraz světa v *Labyrintu světa a ráji srdce* je veskrze bezútěšný. Svět, ve kterém Poutník marně hledá své místo, to není jen porušené Boží stvoření, je to jakési pseudostvoření, které vzniklo z lidských chyb, žije svým vlastním životem a sleduje vlastní zájem, jímž je udržení vlády nad člověkem. Jen když člověk bude světu podléhat a sloužit, když se nestane skutečným Božím obrazem, bude tento svět existovat. Svět tu tedy není pro člověka, člověk je tu pro svět. To ale Poutník nemá vědět, mohl by se vzepřít, a proto se ho svět snaží udržet v domnění, že všechno je v nejlepším možném pořádku. S Boží pomocí ale Poutník poznává, že tomu tak není. Boží pomoc tedy nepřichází až v momentě naprostého Poutníkovy zoufalství, byla tu po celou dobu. Díky Kristu ve svém srdci Poutník ví o lepším světě, svět-labyrint s ním podvědomě srovnává a činí tak první krok na cestě ke svobodě.

Že by se měl pokoušet svět změnit, taková myšlenka se v *Labyrintu světa* neobjevuje, nedávala by tu smysl. Nepřítel, jehož existence závisí na tom, že je nepřítelem, se nemůže stát přítelem. Poutník tak může zlomit moc světa nad sebou jediným způsobem – když svět přestane existovat pro něj. Nestačí ale uchýlit se někam do ústraní nebo pod nějakou masku, tak by Poutník zůstal v polosvětě navždy. Musí se od světa odvrátit a zároveň se zcela oddat Kristu. Napůl to nejde, jak se snad domníval, když se chtěl uplatnit v labyrintu. Setkání s Kristem však jeho pohled na svět změní, a pak je mu umožněno zakusit pravý svět Boží – zatím pouze jako vizi, ale díky poznání, že všechno je nějakým způsobem součástí Božího plánu spásy, najde to, co v labyrintu nenašel – smysl života a vnitřní klid.

²⁴ *Ibid.*, s. 276.

²⁵ Komenský to výslovně neuvádí, ale Kristus přece jen mohl být s Poutníkem po celou dobu i díky Poutníkovu zavolání. Připomeňme si, že jeho nárek nebyl prvním oslovením Boha v celém příběhu.

²⁶ Mezi Komenského hlavní zdroje motivace k napravování světa můžeme zařadit v Písmu zakotvené povolání člověka ke správě Božího stvoření. V *Labyrintu světa* ještě není plně aktivováno. Postupný rozvoj tohoto důrazu ústící do konceptu všenápravy souvisí i s Komenského chiliasmem, který se v jeho díle projevuje až po sepsání *Labyrintu světa*; podle V. Schifferové je prvním Komenského dílem s „explicitně chiliastickými motivy“ *Paradisus ecclesiae renascentis* (1632), úvod k plánovanému, ale nedokončenému dílu, kde již chtěl provázat možnost nápravy lidských věcí s výchovou mládeže a reformou školství. Výrazně se Komenského chiliastické předpoklady promítají do šestého dílu (*Panorthosie, Všenáprava*) *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. Chiliastické představy, podporované dobovými proroctvími, mohly na Komenského zvláště silně působit i díky chiliastické tradici Jednoty bratrské. SCHIFFEROVÁ, Věra. *Jan Amos Komenský*, s. 132–133, 149.

Ale co kdyby v Poutníkově srdci Kristus nebyl a Poutník by tak neměl žádné srovnání – byl by pro něj život v labyrintu snesitelnější? Komenský takovou situaci přímo nerozebírá, Poutníka se netýká, a pokud jde o ostatní obyvatele, nevíme, zda v srdci Krista nemají, nebo ho neposlouchají, nebo mu vlivem světa třeba nerozumějí. Vidíme jenom, že nejsou šťastní. Jak by tedy Poutníkovi ve světě bylo bez Krista, můžeme jen spekulovat. Jedna věc ale z příběhu vyplývá jasně – šlo by o vítězství labyrintu. Kdyby Poutník neměl v srdci Krista, cestu ven by nikdy nenašel.

Jedno nezbytné představuje svět jako Boží stvoření, které bylo učiněno pro člověka a které má být dobré. Lidské prohřešky vedly k tomu, že svět byl Bohem proměněn v labyrint. Paradoxní skutečnost, že Bůh nějakým způsobem fixuje neblahý stav světa, dává logický smysl: člověk má pochopit, že svět musí být spravován podle Boží vůle, nikoliv podle lidské svévole. Právě to, že jde o Boží svět, poskytuje Komenskému klíčový argument pro jeho všenápravnou kampaň: svět patří Bohu a člověk je povinen uvést ho do pořádku – a to také znamená, že je toho schopen. Ke svému úkolu má všechny potřebné nástroje, především rozum, ducha a píli, a má i silnou motivaci – kromě toho, že v uzdraveném světě se bude lépe žít, účast na nápravném díle člověku pomůže dosáhnout spásy.

Svět v *Jednom nezbytném* se přitom změně nevzpírá. Není to nepřítel, spíše pacient, a člověk, který jeho stav zapříčinil, se nyní má stát lékařem a svět uzdravit. A protože člověk problémy světa sám způsobuje, musí s nápravou začít u sebe – svět přestane být labyrintem tehdy, až v něm člověk přestane bloudit. Tím, že jde o pravý, Boží svět, je zároveň určen i způsob jeho nápravy – následování Krista, který sjednotí myšlení lidí a povede jejich jednání ku prospěchu světa.

Komenského pohled na svět je tedy v *Jednom nezbytném* stále kritický, ale není to odsudek, jaký je nad světem vyneseno v *Labyrintu světa*, kde jediným možným řešením Poutníkovy krize bylo jeho odvrácení od světa. Svět je teď pro Komenského místem, kde poznává Boha, očekává Krista a plní nápravné poslání. Pohled na člověka se tu rovněž mění: jakkoliv celý spis pojednává o lidských chybách, stín, který na člověka i na svět vrhají, jako by již byl částečně prosvětlen Komenského přesvědčením, že mohou být odstraněny.
(konec)

SEZNAM LITERATURY

AUGUSTINE, St. A Treatise on the Gift of Perseverance. In *Nicene and Post-Nicene Fathers*, I/5, s. 1397–1480. Dostupné z WWW: <<https://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf105.html>>.

Bibli svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Praha: ČBS, 1991.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Didactica. In *Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii opera omnia II*. Praha: Academia, 1973, s. 35–198.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Diogenes Cynicus redivivus. In *Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii opera omnia II*. Praha: Academia, 1973, s. 439–480.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 2022. ISBN 978-80-7017-308-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Labyrint světa a ráj srdce. In *Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii opera omnia 3*. Praha: Academia, 1978, s. 267–397.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Předehra pansofie. Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1862-5.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Truchlivý. In *Dílo Jana Amose Komenského = Johannis Amos Comenii opera omnia 3*. Praha: Academia, 1978, s. 19–130.

KUBÍČKOVÁ, Ruth. *Ars moriendi ve světle teologického personalismu – poimenická explikace* (disertační práce). Praha: HTF UK, 2018.

MULLER, Richard A. World. In *The International Standard Bible Encyklopedia, volume 4, Q–Z*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, 1988, s. 1112–1116. ISBN 0-8028-3784-0.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník, R–Ž*. Praha: Kalich, ČBS, 1992. Heslo Svět: s. 1034–1037. ISBN 80-7017-528-1.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie: soubor textů o J. A. Komenském II*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-03-4.

SCHIFFEROVÁ, Věra. Jan Amos Komenský. O nápravě politiky a nové věku lidstva. In KUČERA, Rudolf a CHOTAŠ, Jiří. *Dějiny politického myšlení. Svazek III/1, Politické myšlení raného novověku*. Praha: FÚ AV ČR, OIKOYMENH, 2022, s. 115–168. ISBN 978-80-7298-547-0.

TASKER, Randolph V. G. Svět. In DOUGLAS, James D. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-278-3.

VAŇKOVÁ, Michaela. *Přebělohorská pohřební kázání* (diplomová práce). Olomouc: FF UP, 2016.

VOGEL, Jiří. Důsledky rozkladu středověkých představ o podsvětí na duchovní péči o umírající. *Setkávání*, 2023, roč. 3, č. 3, s. 5–9. Dostupné z WWW: <https://www.ccsch.cz/index.php?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=128&id=4187&Itemid=1000000000000>.

(Mgr. Johana Franková je doktorandkou Filosofie výchovy a vzdělávání na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)